Людмила Загородня

ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ПОРІВНЯННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ СТРУКТУР УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Досліджено та проаналізовано прийоми перекладу англійських порівняльних структур зі значенням образного порівняння українською мовою, які забезпечують збереження їх функціонально-естетичної функції в цільовому тексті. Зокрема, розглянуто такі перекладацькі прийоми, як адекватні перекладацькі аналоги та еквівалентні перекладацькі відповідники.

Ключові слова: *порівняльна конструкція, асоціація, адекватні перекладацькі аналоги, еквівалентні перекладацькі відповідники.*

Як відомо, у художньому мовленні для образної характеристики дії чи ознаки предмета думки широко використовують порівняльні конструкції. Порівняння стало тим художнім прийомом, без якого практично не обходиться жоден письменник. Образна суть порівняння полягає у зіставленні двох чи декількох предметів, явищ, дій, ознак, що мають подібні або тотожні ознаки. При такому зіставленні поняття зберігають у свідомості комунікантів свою самостійність, не зливаються в одне враження, тому і семантика порівнюваних слів, словосполучень і речень не змінюється. Проте це не заважає поєднувати порівнювані предмети, явища тощо у свідомості мовців.

Для реалізації художньої функції порівнянь важливі асоціації, що виникають під час їх сприймання, та їх зв'язок з усією системою художніх засобів твору. Вибір порівнянь, їх характер відображають ставлення письменника до зображуваного. Враховуючи це, дослідження співвідношень між двома мовами у сфері образного використання слова є одним з найактуальніших питань контрастивної стилістики і теорії художнього перекладу. Таке дослідження передбачає підхід до мовних одиниць з позиції їх функціонально-естетичного значення в умовах певного контексту і може бути проведено на основі вивчення авторського художнього використання слова і його відображення у перекладах іншою мовою.

Незважаючи на те, що про порівняння написано чимало праць, теорія художнього образу, що має безпосередню причетність до теоретичних і практичних проблем перекладу, розроблена недостатньо. При порівняльно-типологічному аналізі мовознавці зазвичай досліджують та порівнюють засоби мовного оформлення порівняльних конструкцій у різних мовах, а також виявляють розбіжності у можливостях певних лексичних одиниць входити в ті чи інші порівняльні структури [1]. Серед перекладознавчих праць, у яких досліджуються прийоми відтворення функціонально-естетичної функції порівняльних конструкцій тексту оригіналу цільовою мовою, треба відзначити роботи Н. Гільченок, В. Прищепи [2; 3]. У згаданих працях зазначається необхідність як структурних, так і семантичних перебудов порівняльних структур з метою адекватного відтворення образу порівняння у тексті перекладу. Таким чином, недостатнє вивчення засобів та прийомів передачі функціонально-естетичної функції порівняння у тексті перекладу і зумовило актуальність теми пропонованого дослідження.

Отже, мета статті – дослідити та визначити прийоми перекладу англійських порівняльних структур українською мовою, що забезпечують збереження їх функціонально-естетичної функції в цільовому тексті. Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань: 1. Виокремити види перекладацьких паралелей з позиції адекватності відтворюваного у цільовому тексті образу порівняння. 2. Проаналізувати зміни та трансформації, що зазнають порівняльні конструкції у перекладі. 3. З'ясувати причини модифікації образу та структурні перетворення порівняльних структур в англо-українському перекладі.

Предметом дослідження статті є особливості перекладу порівняльних конструкцій зі значенням образного порівняння, особливість яких полягає у тому, що вони дають образну характеристику одному з членів речення і, як наслідок, – "вростають" у структуру цього речення [4, с. 14].

Структуру мовної моделі порівняння становить поєднання чотирьох компонентів: а) предмета (суб'єкта) порівняння (компаранта) – тобто, предмета чи явища, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого; б) образу (об'єкта) порівняння (компаратора) – того, з чим порівнюється суб'єкт, тобто, предмета чи явища, що має яскраво виражені й добре відомі мовцеві ознаки й унаслідок цього використовується ним для характеристики пізнаваного; в) основи порівняння – ознаки (або ряду ознак), за допомогою якої здійснюється

© Людмила Загородня, 2013

акт порівняння; г) показника порівняльних відношень – засобу мовного оформлення порівняльної семантики, який відіграє вирішальну роль у реалізації компаративного змісту в чотириелементній моделі порівняльної конструкції ("суб'єкт" – "об'єкт" – "основа" – "показник"), оскільки забезпечує її цілісність [5, с. 5]. До прикладу, в реченні *"...whose hair gleamed like a polished shoe..."* [6, с. 54] – *"...волосся якого блищало, мов наквацьований черевик..."* [7, с. 45] компарантом виступає іменник "hair" (волосся), компаратором – "a polished shoe" (наквацьований черевик), основа порівняння – "gleamed" (блищало) і показник порівняння – сполучник "like" (мов).

Семантика компаративних відношень ґрунтується на складних процесах розумової діяльності людини, невід'ємним складником якої є асоціації, що виникають унаслідок чуттєвого сприймання дійсності. Саме асоціації утворюють у порівняльній конструкції її найголовніший компонент – основу, що концентрує семантичний потенціал порівняльної конструкції, решта компонентів якої (предмет та образ) матеріалізують порівнювані субстанції [8, с. 8]. Тому зусилля перекладача спрямовані, насамперед, на передачу основи порівняння, оскільки поряд з предметно-логічним зв'язком потрібно передати і той тісний зв'язок між основою порівняння і компаратором, який створює відчуття "єдино можливого" у такому поєднанні слів, і, викликаючи у читача певні асоціації, забезпечує наочність образу [2, с. 150]. Крім того, у таких елементах порівняльної конструкції, як основа порівняння і компаратор, проявляються індивідуальність і своєрідність письменника у використанні цього стилістичного прийому.

Здебільшого англійські порівняльні структури не потребують семантичних та структурних перебудов при перекладі українською мовою, оскільки асоціації, що виникають у свідомості читача при сприйнятті порівняльної конструкції тексту оригіналу, можна передати у цільовому тексті за допомогою аналогічних синтаксичних структур і лексичних одиниць. У таких випадках мовознавці говорять про адекватні перекладацькі аналоги [3, с. 85]. Наприклад: 1. *"**Like some wines** our love could neither mature nor travel"* [6, с. 322] – *"**Як деякі вина**, наше кохання не могло ні визріти, ні витримати перевезення"* [7, с. 266]; 2. *"His whole face changed. It became the face of **a visionary**"* [9, с. 269] – *"Його обличчя змінилось. Воно стало обличчям **ясновидця**"* [10, с. 255].

На нашу думку, до згаданих аналогів доцільно зараховувати і перекладацькі паралелі, які зазнають незначних структурних змін у зв'язку з невідповідністю словотворчих систем англійської та української мов, а також через розбіжність у можливостях певних лексичних одиниць входити у певні порівняльні конструкції. Наприклад, оскільки сфера вживання англійської конструкції "компарант + of + компаратор" ширша, ніж у її українського відповідника "компарант + компаратор у родовому відмінку" [1, с. 148], то під час перекладу ця безсполучникова порівняльна структура трансформується у сполучникову: 1. *"He has the **muscles of a boxer**"* [9, с. 226] – *"У нього **м'язи, як у боксера**"* [10, с. 216]; 2. *"...with the eye and the nature of a Scots engineer, and **the soul of some charged coil of electric clock-work**"* [11, с. 377] – *"...з очима й вдачею шотландського інженера і **душею, мов котушка електричного годинника**, по якій пропущено струм"* [12, с. 427].

Англійські порівняльні конструкції з морфемними показниками порівняння *-like, -shaped* українською мовою можуть передаватися за допомогою експліцитного (див. нижче приклади 1–4) й імпліцитного (див. нижче приклад 5) показників порівняння. Наприклад: 1. *"...remembering other women with flower-**like** mouths grooved for bits"* [13, с. 46] – *"Йому вже був відомий цей тип жінок. З устами, **як** квітка, а при тому ніби створеними для вудил"* [14, с. 298]; 2. *"As he arose the tears fled lava-**like** into her bandages"* [13, с. 235] – *"Коли він підвівся, сльози, **мов** потік лави, ринули в її пов'язку"* [14, с. 334]; 3. *"There were a quick-**lunch** snack and two barn-like stages"* [13, с. 90] – *"Далі стояло кафе-закусочна, а за ним – два **схожі на** великі сараї знімальні павільйони..."* [14, с. 167]; 4. *"He held up a soup-tin-**shaped** bomb..."* [15, с. 415] – *"Він підняв гранату, **схожу на** консервну бляшанку..."* [16, с. 440]; 5. *"It had a flower-**like** grace..."* [13, с. 315] – *"В ньому була привабливість **квітів**..."* [14, с. 298].

З позиції адекватності відтворюваного у цільовому тексті образу порівняння доцільно також розмежовувати еквівалентні перекладацькі відповідники та невідповідності. До еквівалентних порівняльних конструкцій мовознавці зараховують паралелі, що зазнають у межах відповідності структурних змін зі збереженням чи незначними змінами лексико-семантичних і стилістичних особливостей компаративного композиту вихідної мови; допускається також незначна модифікація образу [3, с. 85].

Модифікація образу та структурні перетворення порівняльних структур можуть бути зумовлені об'єктивними чинниками, зокрема, відсутністю в мові перекладу відповідників вихідних структурно-семантичних моделей, а також традиціями мовлення. Так, наприклад, метафоричне вираження інтенсивності руху в українській мові можна передати за допомогою сполучення дієслова зі значенням переміщення та формою орудного відмінка іменників "стріла", "куля", "комета", "метеор" тощо, що символізують найбільшу швидкість на певному етапі розвитку суспільства. Такі словосполучення переважно є загальновідомими і часто стають штампами [17, с. 47]. У зв'язку з цим в українському перекладі англійський компаратор "a mad bullet-like charge" перефразовується на "кулею": *"...impelled him **in a mad bullet-like***

charge towards the gate and clear of the bar" [18, с. 116] – "*...примусило схопитися на ноги, **кулею** вискочити за двері й кинутися геть від бару*" [19, с. 100].

Ті самі чинники (тобто традиції мовлення) зумовлюють використання прикметника "гордий" при перекладі англійського "lonely" (одинокий) у порівняльній структурі наведеного нижче речення: "*He did not know that he was himself possessed of unusual brain vigor; nor did he know that the persons who were given to probing the depths and to thinking ultimate thoughts were not to be found in the drawing rooms of the world's Morses; nor did he dream that such persons were **as lonely eagles** sailing solitary in the azure sky far above the earth and its swarming freight of gregarious life*" [20, с. 204] – "*...вони, **мов горді орли**...*" [21, с. 265]. Такий прийом перекладу зумовлений тим, що, незважаючи на велику кількість збігу, в основу подібних анімалістичних порівнянь англійської та української мов можуть бути покладені різні ознаки [2, с. 150].

У деяких випадках перекладач змушений змінювати образ з метою адекватної передачі асоціацій, що викликає англійська порівняльна структура. Так, наприклад, при перекладі англійського компаратора "yellow oil" українською мовою дуже вдало вжите метафоричне словосполучення "жовті плями", яке, хоча і видозмінює образ, однак не позбавляє його семантичної основи, оскільки "жовті плями" так само, як і "yellow oil", символізує відблиск світла з кают: "*There was nothing to be observed except the light of the cabin lying on the surface of the dark swell **like yellow oil***" [6, с. 44] – "*...але нічого не побачив, крім світла з кают, що **жовтими плямами** відбивалось на воді*" [7, с. 38]. Наведемо ще один подібний приклад: "*She has **the heart of a tigress** when roused*" [6, с. 44] – "*Коли її роздрочити, вона робиться **мов тигриця***" [7, с. 122].

Структурного перетворення можуть зазнавати порівняльні конструкції з морфемним показником порівняння *-like*. Наприклад, для адекватного відображення образу в англо-українському перекладі наведеного нижче речення доцільним є введення основи порівняння – прикметника-означення "розжарений": "*A pass to Les Cayes cost so many hours of waiting in the stream of **the stove-like day***" [6, с. 276] – "*Щоб дістати перепустку в Ле-Кей, досить було просидіти певний час біля стойки поліційної управи, під фотографіями розстріляних повстанців, у смороді звіринця й у паркій задусі **розжареного, мов піч, дня***" [7, с. 228]. Введення основи порівняння простежується і при перекладі англійської прикладки українською мовою: 1. "*She had **sloe-eyes** that were dry enough*" [22, с. 233] – "***Чорні, як терен, очі** були сухі*" [23, с. 204]; 2. "*Jungle Jim was one side-stroke away from the **scissor-jaws** of a faster crocodile*" [18, с. 153] "*Джім з джунглів ледве вирвався з **міцної, схожої на ножиці пащі** крокодила*" [19, с. 131].

Проте здебільшого введення основи порівняння, а тим паче використання одного з наявних у реченні ориґіналу прикметників-означень як основи порівняння призводить до звуження образу, оскільки прикметник-означення виражає якусь одну ознаку пізнаваного предмета, названого іменником, зосереджуючи на ній нашу увагу; він конкретизує, уточнює значення порівняння. Порівняння ж – багатше своїм значенням, воно здатне виразити кілька ознак чи особливостей предмета водночас [24, с. 51]. У наведених нижче прикладах англійська порівняльна структура ширша за своїм образним об'ємом, ніж синтаксична конструкція у перекладі українською мовою. У таких випадках ідеться про суб'єктивний характер втрати образності порівняльної конструкції при перекладі. Наприклад: 1. "*The bird came to rest on a chest below a gold-framed looking-glass and stood there regarding us on its **long stilt-like legs***" [6, с. 68] – "*Пташина вмостилася на комоді, під дзеркалом у позолоченій рамі, і, стоячи там на своїх довгих, як диби, ніжках, пильно дивилася на нас*" [7, с. 58]; 2. "*He counted the slow toll of Smith's sandals on the iron steps, beginning **bell-like and graceful** on the highest steps...*" [11, с. 389] – "*Він почав рахувати мірні, повільні удари Смітових сандалів по залізних східцям. Спочатку, коли Сміт був ще високо, ці удари звучали **мелодійно, як дзвони**...*" [12, с. 441]; 3. "*They were poster-like, formidable in their snow costumes*" [13, с. 218] – "*Впадали в око їхні яскраві, як на рекламних плакатах, постаті в лижних костюмах*" [14, с. 320].

До суб'єктивних змін у семантичній структурі компаратора в англо-українському перекладі можна також віднести введення прикметників у його структуру, що, на думку перекладача, підсилюють стилістичний ефект порівняльної конструкції у цільовому тексті, наприклад: 1. "*Boy, his bed was like a rock*" [25, с. 33] – "*Слухайте, в нього не ліжко, а **справжній** камінь!*" [26, с. 9]; 2. "*He speaks like a Christian*" [15, с. 404] – "*Говорить він, як **побожний** християнин*" [16, с. 431].

У випадку, коли компаративна конструкція в тексті перекладу опускається взагалі або вона зазнає такої перебудови, в результаті якої наступає повна "девальвація" художнього образу або, іншими словами, його втрата, то йдеться про невідповідності [3, с. 86]. Наприклад: "*...a siphon of soda crouched in the shadow **like a bird with a long beak***" [6, с. 55] – "*...сифон із содовою, що причаївся в затінку, **мов хижий птах***" [7, с. 46].

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити такі висновки. Здебільшого англійські порівняльні структури не потребують семантичних та структурних перебудов при перекладі українською мовою, оскільки асоціації, що виникають у свідомості читача під час сприймання порівняльної конструкції тексту ориґіналу, можна передати у цільовому тексті за допомогою аналогічних синтаксичних структур і лексичних одиниць. У випадку, якщо в основу по-

рівняння покладені різні асоціації, то з метою адекватного відтворення образу порівняння у тексті перекладу англійські порівняльні конструкції зазнають структурних та семантичних змін, зокрема, введення основи порівняння та модифікація образу.

Серед перспективних напрямків досліджень можна зазначити вивчення прийомів передачі порівнянь, що містять національно-побутові та культурно-історичні реалії.

Література

1. Сасіна В. П. Безсполучникові порівняння в російській та англійській мовах. Нариси з контрастивної лінгвістики : статті / В. П. Сасіна. — К., 1979. — С. 146– 52.
2. Гильченок Н. Л. Опыт семантико-стилистического сопоставления сравнений на материале переводов художественной прозы с русского языка на немецкий // Стилистика художественной речи : статьи / Н. Л. Гильченок. — Ленинград, 1973. — С. 143–156.
3. Прищепа В. Е. Структурно-семантические особенности немецких компаративных композитов и их перевод (на материале романа Э. Штритт-маттера "Чудодей") // Теория и практика перевода : [науч. сб. / гл. ред. А. И. Чередниченко]. — К. : Вища школа, 1983. — Вип. 9. — С. 84–91.
4. Широкова Н.А. Типы синтаксических конструкций со сравнительным союзом в составе простого предложения / Наталья Александрова Широкова. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1960. — 156 с.
5. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Наталія Петрівна Шаповалова. — Дніпропетровськ, 1998. — 16 с.
6. Грин Г. Комедианты : [роман] / Грехам Грин. — Москва : Менеджер, 2003. — 336 с. — (Першотвір).
7. Грін Г. Комедіанти : [роман] / Грехам Грін; [пер. з англ. П. Шарандака]. — К. : Радянський письменник, 1969. — 270 с.
8. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Людмила Василівна Прокопчук. — К., 2000. — 18 с.
9. Моэм С. Острие бритвы : [роман] / Сомерсет Моэм. — Москва : Менеджер, 2004. — 320 с. — (Першотвір).
10. Моем С. На жалі бритви : [роман] / Вільям Сомерсет Моем; [пер. з англ. А. Муляра]. — К. : Дніпро, 1970. — 310 с.
11. Aldridge J. Heroes of the Empty View : [роман] / James Aldridge. — London : The Bodley Head, 1954. — 399 p. — (Першотвір).
12. Олдрідж Дж. Герої пустинних горизонтів : [роман] / Джеймс Олдрідж; [пер. з англ. М. Пінчевського]. — К. : Радянський письменник, 1956. — 460 с.
13. Fitzgerald F. S. Tender is The Night : [роман] / Frenzies Scott Fitzgerald. — London : Penguin Popular Classics, 1997. — 392 p. — (Першотвір).
14. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі; Ніч лагідна : [романи] / Френсіс Скот Фіцджеральд; [пер. з англ. М. Пінчевського]. — К. : Дніпро, 1982. — 472 с.
15. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls : [роман] / Ernest Hemingway. — Moscow : Progress Publishers, 1981. — 560 p. — (Першотвір).
16. Хемінгуей Е. Фієста; По кому подзвін : [романи] / Ернест Хемінгуей; [пер. з англ. М. Пінчевського]. — К. : Вища школа, 1985. — 520 с.
17. Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Я. Плющ. — К. : Київський держ. пед. ін-т, 1978. — 108 с.
18. Sillitoe A. Key to the Door : [роман] / A. Sillitoe. — Moscow : Progress Publishers, 1969. — 470 p. — (Першотвір).
19. Сіллітоу А. Ключ від дверей : [роман] / А. Сіллітоу; [пер. з англ. Г. Бушина]. — К. : Дніпро, 1965. — 387 с.
20. London J. Martin Eden : [роман] / Jack London. — Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1953. — 434 p. — (Першотвір).
21. Лондон Д. Мартін Іден : [роман] / Джек Лондон; [пер. з англ. М. Рядової]. — К. : Молодь, 1973. — 336 с.
22. Aldridge J. The Sea Eagle : [роман] / James Aldridge. — Kyiv : Dnipro Publishers, 1973. — 280 p. — (Першотвір).
23. Олдрідж Дж. Твори : [роман, оповідання] / Джеймс Олдрідж; [пер. з англ. П. Соколовського, В. Гнатовського]. — К. : Молодь, 1974. — 336 с.
24. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І.К. Кучеренко. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1959. — 108 с.
25. Salinger J.D. The catcher in the rye : [роман] / Jerome David Salinger. — Moscow : Progress Publishers, 1968. — 248 p. — (Першотвір).
26. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житі : [повісті, оповідання] / Джером Девід Сомерсет Селінджер; [пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Покальчука]. — К. : Молодь, 1984. — 272 с.

The article investigates and analyses the ways of translation of English similes into the Ukrainian language which preserve functional and esthetic functions of English similes in the Ukrainian translation. English similes can be rendered into Ukrainian by means of adequate translation or equivalent translation.

Key words: *a simile, association, adequate translation, equivalent translation.*